

MUNCA DE CERCETARE ÎN DOMENIUL ISTORIEI LOCALE *

de N. ADĂNILOAIIE și ELVIRA PEDA

Una din sarcinile de bază ale Societății de științe istorice și filologice o constituie antrenarea membrilor săi în munca de cercetare și creație științifică, stimularea și îndreptarea acestei munci.

Studiind lucrările primite de la membrii filialelor noastre — care în majoritatea cazurilor abordează interesante și variate probleme de istorie locală — am constatat că greutățile întâmpinate în munca de cercetare și creație științifică nu sînt legate de lipsa surselor de informare ci de procesul de valorificare, de interpretare a materialelor descoperite, de elaborare a unor lucrări sau articole originale. Pornind de la constatarea că membrii din cadrul filialelor noastre — în majoritate profesori în învățămîntul de cultură generală — nu reușesc întotdeauna să interpreteze, să valorifice în mod corespunzător materialele cercetate și să elaboreze lucrări publicabile, care să corespundă exigențelor științifice, am considerat că este necesar și util să întocmim un referat cuprinzînd indicații și îndrumări teoretice și practice cu privire la munca de cercetare științifică în domeniul istoriei, cu referire specială la valorificarea materialelor din arhivele locale.

Nu ne propunem să tratăm problema cercetării științifice pe tărîm istoric în mod exhaustiv, ci vom atinge unele aspecte majore — deseori nevralgice — încercînd totodată să dăm și soluții concrete, impuse de concluziile la care am ajuns pe baza studierii lucrărilor primite de la filialele noastre, răspîndite pe întreg cuprinsul țării.

Ținem să subliniem, de la început, că o condiție principală, în elaborarea unei lucrări științifice, este pregătirea ideologică a cercetătorului. Acesta trebuie să fie un adept convins al concepției materialist-dialectice despre lume și societate, să cunoască în profunzime învățătura marxist-leninistă și s-o aplice, în mod consecvent și creator, în domeniul lui de cercetare ¹.

*) Comunicare prezentată la a treia sesiune metodic-științifică interregională a S.S.I.F. care a avut loc la Ploiești, între 17—19 decembrie 1961.

¹ Pentru aprofundarea aspectelor teoretice privind cercetarea în domeniul istoriei, vezi lucrările: *Penru aplicarea consecventă a teoriei marxist-leniniste în cercetările istorice*, în „Studii” nr. 6/1958, p. 5—20; acad. A. Oțetea, *V. I. Lenin despre principiile de bază ale istoriografiei marxiste*, în „Studii” nr. 2/1960, p. 5—16; și Eugen Stănescu *Din indicațiile metodologice ale lui V. I. Lenin cu privire la cercetarea marxistă a istoriei*, în „Studii” nr. 2/1960, p. 17—32.

Studierea fenomenelor sociale pe baza învățaturii marxist-leniniste ferește pe istorici de interpretarea neștiințifică a materialului factual, prin prisma unor teorii și ipoteze arbitrare, asigurând o cercetare multilaterală și o interpretare științifică a evenimentelor istorice.

Cercetarea științifică în domeniul istoriei a devenit însă posibilă abia la jumătatea secolului trecut când clasicii marxismului, descoperind legile care guvernează procesul de dezvoltare și transformare a societății, au fundamentat istoria ca știință.

„După cum Darwin descoperise legea dezvoltării naturii organice, — spune Engels — tot astfel Marx a descoperit legea dezvoltării istoriei omenești: faptul simplu, ascuns pînă acum sub buruienile ideologice, că oamenii trebuie în primul rînd să mănînce, să bea, să locuiască și să se îmbrace, înainte de a putea să se îndeletnicească cu politica, știința, arta, religia etc.; că, prin urmare, producția mijloacelor materiale servind nemijlocit pentru trai și o dată cu aceasta treapta respectivă de dezvoltare economică a unui popor sau a unei epoci alcătuiesc baza din care s-au dezvoltat rînduiriile de stat, concepțiile juridice, arta și chiar reprezentările religioase ale oamenilor, bază prin care trebuie lămurite acestea și nu invers, cum s-a procedat pînă acum.“¹

Aplicînd principiile concepției materialist-dialectice despre lume la studiarea fenomenelor sociale, Marx și Engels au înarmat pe istorici cu cunoașterea legilor obiective, necesare, ale dezvoltării societății omenești și au creat astfel, pentru prima dată, posibilitatea unei cercetări rigurose științifice a materialului factual în care se ogîndește în mod nemijlocit realitatea istorică.

Pînă la apariția materialismului istoric, cercetarea și înțelegerea diferitelor aspecte ale vieții omenești a fost dominată de concepții idealiste, care nu au putut da o explicație științifică complexelor fenomene sociale.

Incepînd cu istoricii din antichitate, care au căutat izvorul, cauza fenomenelor din viața socială în „voința divină“, sau în acțiunile împăraților, a conducătorilor de oști etc. — și acestea subordonate aceleiași „voințe divine“ — și terminînd cu sociologii și istoricii burghezi din trecut și din zilele noastre, care au încercat și încearcă să găsească explicația evenimentelor istorice în sfera conștiinței, a ideilor, negînd posibilitatea cunoașterii legilor dezvoltării sociale sau chiar existența lor, concepțiile idealiste despre istorie au îmbrăcat o sumedenie de forme, au avut diferite nuanțe, în funcție de perioada în care au fost formulate, de interesele de clasă ale promotorilor lor și de scopurile urmărite.

Chiar și purtătorii unei concepții materialiste în ceea ce privește înțelegerea și explicarea fenomenelor din natură (cum au fost de pildă materialistii francezi din secolul al XVIII-lea și alții) au rămas idealști în interpretarea vieții sociale.

¹ K. Marx—Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. a II-a, p. 177, București 1955, E.S.P.L.P.

Pînă la apariția materialismului dialectic, sociologia și istoriografia au fost dominate de concepții idealiste. Teoriile anterioare apariției concepției materialiste a istoriei nu au putut pătrunde și nici nu au fost interesate să pătrundă, datorită limitelor, intereselor de clasă a purtătorilor lor, în esența procesului istoric, nu au reușit să descopere legătura internă, necesară, dintre fenomene, ele oglindind fragmentar și incomplet numai trăsăturile superficiale ale variatelor aspecte ale vieții sociale. Lenin a arătat că aceste teorii se caracterizează în esență prin două deficiențe de bază : „Întîi, acestea cercetau, în cazul cel mai bun, numai motivele ideologice ale activității istorice a oamenilor, și nu cercetau ce anume dă naștere acestor motive, nu sesizau legile obiective în dezvoltarea sistemului de relații sociale, nu vedeau că aceste relații își au rădăcinile în gradul de dezvoltare a producției materiale ; în al doilea, teoriile anterioare nu țineau seama tocmai de acțiunile maselor populației”¹.

Materialismul istoric, ce constituie o revoluție în dezvoltarea gândirii științifice, este singura concepție care, permițînd înțelegerea și explicarea vieții sociale în evoluția ei obiectivă, a dat răspuns la problemele teoretice și metodologice de bază privind cercetarea și interpretarea științifică a fenomenelor istorice.

Metoda științifică de cercetare materialist-dialectică a fenomenelor sociale a transformat istoria, privită pînă atunci ca o aglomerare întîmplătoare, haotică, de fapte și evenimente, într-o știință cu legi obiective ce pot și trebuie să fie cunoscute. În lumina acestei concepții istoria trebuie deci înțeleasă ca un proces unitar, ce este supus acțiunii unor legi obiective, necesare, un proces complex în veșnică mișcare, prezentînd aspecte variate și puternice contradicții interne, care constituie forța motrice a dezvoltării societății omenești. Istoria omeniirii se reduce în esență la succesiunea diferitelor formațiuni social-economice determinate de modul de producție al bunurilor materiale și spirituale, necesare existenței omenești, formațiuni care nu reprezintă altceva decît faze ale dezvoltării ascendente a societății omenești.

Arătînd că factorul determinant în dezvoltarea socială îl constituie baza economică a societății, concepția materialistă a istoriei înarmează pe cercetătorii din acest domeniu cu singurul criteriu științific de a aprecia și explica fenomenele sociale.

Pornind deci de la realitatea obiectivă că modul de producție este factorul hotărîtor ce determină structura și fizionomia întregii societăți, că în consecință, nu vor reuși să înțeleagă esența diferitelor evenimente, concepții, teorii și instituții dintr-o anumită epocă istorică dacă nu le vor căuta explicația în baza materială a societății, istoricii trebuie să țină seama în explicarea și interpretarea fenomenelor sociale și de celelalte principii ale materialismului istoric, de interacțiunea permanentă între bază și suprastructură, de rolul activ al suprastructurii, de locul și rolul forțelor de producție, îndeosebi al forței de muncă, în

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, ed. P.M.R., 1952, pag. 42—43.

cadru procesului de producție, de rolul și însemnătatea producătorilor direcți ai bunurilor necesare existenței, care sînt singurii purtători ai progresului social și adevărații creatori ai istoriei, și — în acest spirit — de rolul personalităților în istorie.

În interpretarea fenomenelor istorice, cercetătorii trebuie să aplice în mod consecvent principiul fundamental al învățaturii marxist-leniniste, potrivit căruia lupta de clasă — forța motrice a dezvoltării sociale — este firul distinct, neîntrerupt ce străbate întreaga istorie a societății împărțită în clase antagoniste. „Marxismul — spune Lenin — a dat firul călăuzitor care permite să descopere, în acest labirint și haos aparent“ al vieții sociale, „existența unor legi necesare; acest fir călăuzitor este teoria luptei de clasă“¹.

Materialismul istoric nu servește numai ca teorie și metodă de cercetare a vieții sociale ci și ca instrument de acțiune, de schimbare a ei, devenind în mîna proletariatului — singura clasă consecvent revoluționară — o învățatură strîns legată de practică, o învățatură despre necesitatea transformării revoluționare a societății.

Proletariatul, clasa cea mai avansată a societății, are nevoie de o ideologie întemeiată pe cunoașterea științifică, obiectivă, a legilor de dezvoltare socială, pe care să o folosească pentru îndeplinirea sarcinilor sale istorice. Materialismul istoric este o asemenea ideologie, o armă teoretică revoluționară, profund științifică, interesele clasei muncitoare fiind în deplină concordanță cu legile obiective care guvernează dezvoltarea omenirii. Servind interesele clasei care are misiunea istorică să desființeze orice formă de exploatare și să construiască o nouă societate, calitativ superioară, materialismul istoric are un vădit caracter partinic.

Partinitatea, această trăsătură esențială, caracteristică gîndirii marxist-leniniste, prezintă o deosebită importanță pentru munca de cercetare și interpretare științifică a fenomenelor sociale, întrucît orice abatere de la principiul partinității duce la alunecarea, voită sau întîmplătoare, pe panta obiectivismului burghez.

Lenin a subliniat în repetate rînduri, că „...materialismul implică... spiritul partinic, obligînd ca, la orice apreciere a evenimentului, să se adopte deschis și pe față punctul de vedere al unui anumit grup social“².

Istoricul, cercetătorul marxist, trebuie să abordeze în spirit partinic, de clasă, orice problemă privind viața socială, ținînd seama de legătura strînsă, organică a istoriei cu activitatea vie a maselor, de faptul că masele populare sînt acelea care făuresc istoria.

În această lumină cercetătorii trebuie să interpreteze fenomenele sociale de pe poziția clasei muncitoare prin prisma intereselor ei, să combată cu hotărîre concepțiile pseudoștiințifice ale istoricilor burghezi, îndeosebi obiectivismul, arma lor camuflată, pusă în slujba capitalului.

La Congresul al III-lea al P.M.R. tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, arătînd că în prezent activitatea ideologică, lichidarea influ-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., 1952, pag. 43—44.

² *Idem*, *Opere*, vol. 1, Ed. P.M.R., 1950, pag. 397.

enței educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei între vechi și nou, a subliniat că teoriile filozofice, juridice, economice și istorice ale feluriților apologeți ai capitalismului trebuie combătute și supuse unei critici științifice¹.

Istoricii burghezi contemporani, fiind interesați să împiedice cunoașterea sensului adevărat al dezvoltării social-economice, pentru a nu da la iveală inevitabilitatea pieirii orînduirii capitaliste, de care sînt legați, neagă caracterul de clasă al istoriografiei lor, proclamînd obiectivismul — aprecierea și explicarea fenomenelor sociale în afara oricăror partide politice și clase sociale — ca principiu de bază al cercetării istorice.

Analizînd însă conținutul istoriografiei burgheze ne dăm ușor seama de netemeinicia pretensei cercetări „obiective“ a vieții sociale, deoarece ea încearcă să dovedească necesitatea orînduirii capitaliste, superioritatea și trîinicia ei, cu toate că această orînduire a intrat în faza de descompunere și constituie o piedică în calea progresului general. În esență istoriografia burgheză actuală apără și justifică, sub paravanul obiectivismului, interesele capitaliștilor, negînd existența luptei de clasă și estompînd contradicțiile de neîmpăcat ale societății capitaliste.

Lenin, vorbind de caracterul profund științific al principiului partinității, a subliniat că adevărul istoric nu contravine nicicînd, sub nici o formă, intereselor politice ale clasei muncitoare, ci dimpotrivă le întărește și fundamentează; el a relevat în același timp în mod concludent superioritatea partinității materialismului istoric față de obiectivismul burghez: „Obiectivistul, demonstrînd necesitatea unui șir de fapte, riscă întotdeauna să se abată către poziția de apologet al acestor fapte; materialistul dezvăluie contradicțiile de clasă și implicat își precizează punctul de vedere... materialistul este mai consecvent decît obiectivistul; obiectivitatea lui este mai consecventă, mai adîncă. El nu se mărginește să arate necesitatea unui proces, ci lămurește care anume formație social-economică dă conținut acestui proces, care clasă anume determină această necesitate“².

Principiul partinității exprimă esența abordării marxist-leniniste a tuturor problemelor privind viața socială. Cercetătorii marxști trebuie să înțeleagă și să explice fenomenele sociale în mod partinic; să tindă ca prin descoperirea adevărului istoric să demonstreze necesitatea transformării revoluționare a societății, superioritatea idealurilor politice ale clasei muncitoare și să contribuie, astfel, la înfăptuirea acestor idealuri, la construirea societății socialiste.

Pentru a ajunge la cunoașterea adevărului istoric fenomenele vieții omenești trebuie deci apreciate numai de pe poziția clasei celei mai avansate a societății.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, București, Ed. Politică, 1960, pag. 103.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 396.

Numai studierea temeinică, numai pătrunderea în miezul învățaturii marxist-leniniste și aplicarea consecventă a principiilor materialismului istoric în munca de cercetare a complexelor fenomene sociale pot asigura rezolvarea științifică a problemelor abordate. Elaborarea unei lucrări științifice în domeniul istoriei este, în acest sens, strâns, organic legată de nivelul ideologic al cercetătorului. În același timp o aplicare superficială, mecanică, a principiilor materialismului istoric la studiul vieții sociale, duce la formularea unor aserțiuni și concluzii lipsite de temelie, la o interpretare simplistă, neștiințifică a fenomenelor cercetate. Ținând seama de acest adevăr, a cărui valabilitate nu poate fi contestată, am acordat acestei laturi a pregătirii cercetătorilor atenția și importanța cuvenită. Desigur că între pregătirea ideologică și cea științifică, de strictă specialitate, există o legătură dialectică, influențându-se și completându-se reciproc. Pregătirea ideologico-științifică a cercetătorilor se oglindește, în mod nemijlocit, în nivelul lucrărilor elaborate, în valabilitatea tezelor susținute și a concluziilor formulate.

* * *

Lucrările și articolele de istorie, elaborate de membrii filialelor noastre — aducând în circuitul științific informații și date noi, tratând anumite probleme sau aspecte noi ale unor probleme mai puțin cunoscute și cercetate — reprezintă contribuții prețioase la dezvoltarea științei istorice în patria noastră. Aceste materiale constituie o bază serioasă pentru elaborarea unor monografii sau a unor lucrări mai vaste, de sinteză.

Secția de istorie a Societății primește însă și unele materiale care, deși interesante ca temă și informație, nu pot vedea lumina tiparului, întrucât nu răspund exigențelor unor lucrări publicabile. În cele mai multe cazuri aceste lucrări nu au un caracter științific. Menționăm că fondul, caracterul științific al unei lucrări este asigurat de :

a) contribuția personală, originală a autorului în abordarea și elucidarea unei probleme și

b) de tratarea problemei ținând seama de metodologia științifică.

Contribuția personală a autorului se poate oglindi în :

1. abordarea unei probleme noi, necercetate ;

2. lărgirea cadrului informativ cu privire la o temă cercetată, aducând știri și date noi, inedite cu ajutorul cărora autorul poate prezenta o problemă sub aspecte noi, neglijate de istoriografia anterioară ;

3. interpretarea nouă a materialului cercetat (un punct de vedere personal, concluzii noi privind problema tratată ;

4. elaborarea unei lucrări vaste de sinteză pe baza cercetărilor anterioare.

* * *

Înarmați fiind cu o teorie și o metodă de cercetare științifică, ținând seama în același timp de exigențele cărora trebuie să le facă față un material cu caracter științific, istoricii care urmăresc în mod deosebit o anumită problemă și doresc să o abordeze, să o dezvolte în mod inde-

pendent, sînt obligați să cunoască în primul rînd stadiul și rezultatele cercetărilor anterioare ale istoriografiei în problema sau epoca ce-i interesează. După această muncă, să-i spunem preliminară, însă absolut necesară pentru orientarea generală a cercetătorului, el va trece la studierea izvoarelor istorice spre a găsi informații și elemente noi care să-i dea posibilitatea să trateze problema în mod independent, aducînd o vădită contribuție personală.

În genere izvoarele nu au fost utilizate la maximum atît în ceea ce privește materialul informativ cît și interpretarea sa. Dacă cercetătorul constată, în urma unei analize profunde, că nu au fost valorificate toate datele și informațiile ce le cuprind, că au fost folosite în mod unilateral, sau interpretate în mod tendențios, necorespunzător, atunci este justificată elaborarea unei noi lucrări. Dacă, dimpotrivă, cercetările anterioare au folosit în mod complet, sub toate aspectele, sursele informative și le-au dat o interpretare științifică, atunci nu mai este justificată reluarea problemei, întrucît autorul nu mai poate aduce nici o contribuție personală în tratarea și elucidarea ei.

În întocmirea unei lucrări științifice este însă absolut necesar ca autorul să se sprijine pe materiale de arhivă, pe documente mai puțin cunoscute și valorificate din colecțiile tipărite, pe știri și date extrase din cronici, memorii și alte izvoare cu caracter narativ. Acest material de bază poate și trebuie să fie completat cu informații și date culese din lucrările de strictă specialitate și în același timp el trebuie sprijinit, în orientarea sa generală, pe aprecierile clasicilor marxism-leninismului, ale căror lucrări teoretice constituie un izvor indispensabil, un îndreptar de cea mai mare importanță pentru munca de creație științifică.

Un loc important, în cadrul surselor informative, îl ocupă presa vremii, informațiile risipite prin diferite periodice și îndeosebi documentele de partid; acestea constituie izvoare specifice epocii moderne și contemporane.

Izvoarele ce pot fi utilizate pentru elaborarea unor lucrări științifice diferă de la o epocă la alta. Dacă la întocmirea unei lucrări de istorie veche cercetătorul folosește în primul rînd izvoarele arheologice, pentru evul mediu — pe măsură ce informația oferită de unele izvoare scrise (în special documentare și narrative), devine mai bogată — rolul izvoarelor arheologice este în descreștere continuă. Izvoarele epigrafice, numismatice, sigilografice, heraldice și cartografice, oferind date prețioase pentru studiul istoriei medii, își păstrează și ele valabilitatea de-a lungul orînduirii feudale, completînd adeseori informația furnizată de actele diplomatice sau de izvoarele narrative.

Începînd cu istoria orînduirii feudale baza științifică a oricărei lucrări trebuie s-o constituie însă documentele scrise ale vremii¹, iar ca material auxiliar izvoarele narrative: anale, cronici, biografii, jurnale și

¹ Prin izvoare documentare scrise înțelegem actele provenite, de-a lungul secolelor, din activitatea practică a unor instituții sau persoane particulare, al căror scop era satisfacerea unor interese imediate.

însemnări, memorii, opere literare etc. Multe din izvoarele documentare au fost publicate în diferite colecții. De exemplu documente interne a publicat Th. Codrescu în colecția „Uricariul“, apărută între anii 1852—1895; Th. Ghibănescu „Ispisoace și zapise“ (1906—1933); I. Bogdan „Documentele lui Ștefan cel Mare“ (1913) etc. Documente externe au fost publicate, de pildă, în colecția Hurmuzaki, care cuprinde 44 de volume (incluzind și seria suplimentelor). După reorganizarea Academiei R.P.R. în ultimul deceniu s-a început editarea corpusului de „Documente privind istoria României“, care cuprinde, în cele 27 de volume, documentele emise pînă în anul 1350 în Transilvania și pînă la 1625 în Moldova și Țara Românească.

Pe măsură ce înaintăm în studiul istoriei moderne și contemporane, informația documentară devine tot mai bogată. Pentru această epocă, pe lângă colecțiile de documente referitoare la răscoala din 1821¹, la anul revoluționar 1848², la unirea Principatelor³, la războiul de independență din 1877—1878⁴, la chestiunea țărănească⁵, la răscoala din 1888⁶ și 1907⁷, la mișcarea muncitorească⁸, există și presa zilnică, monitoarele oficiale, dezbaterile parlamentare etc. Pentru perioada contemporană, în-deosebi, izvoarele istorice importante se găsesc în volumele de „Documente din istoria partidului comunist din România“ editate sub îngrijirea Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.

Pentru depistarea mai lesnicioasă a materialului documentar, necesar întocmirii unei lucrări — risipit în diverse publicații și fonduri arhivistice — cercetătorul trebuie să recurgă la unele instrumente de lucru și anume: la bibliografii pentru materialul edit, la cataloage și inventare de arhivă pentru izvoarele inedite. Ca urmare a nenumăratelor publicații — cărți și periodice — care s-au editat de-a lungul anilor și al căror număr crește continuu, cercetătorul poate să recurgă la ajutorul ghidurilor de documentare științifică⁹ și la bibliografiile generale

¹ *Documente privind Istoria României. Răscoala din 1821*, Editura Acad. R.P.R., vol. I—IV, 1959—1960

² *Anul 1848 în Principatele Române*, București, 1902—1910, vol. I—VI; *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1950.

³ *Acte și documente relative la istoria renasterii României*, editate de D. A. Sturdza și alții, București, 1889—1909, vol. I—X; *Documente privind Unirea principatelor*, Editura Acad. R.P.R., 1959—1961, vol. I—II.

⁴ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, Editura Acad. R.P.R., 1952—1954, vol. I—IX.

⁵ *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, seria I îngrijite de D. C. Sturdza-Scheianu, București, 1907, seria a II-a, îngrijită de Radu Rosetti, București, 1907.

⁶ *Documente privind răscoala țaranilor din 1888*, îngrijite de M. Roller, Editura Acad. R.P.R., 1950.

⁷ *Răscoala țaranilor din 1907*, documente îngrijite de M. Roller, București, 1948—1949, vol. I—III.

⁸ *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, îngrijite de M. Roller, București, 1947.

⁹ *Ghid de documentare în științele sociale, partea I*, București, 1961, 388 pag.; A. Avramescu și V. Cîndea, *Introducere în documentarea științifică*, București, 1960, p. 520.

sau speciale¹. Un ajutor prețios, pentru orice autor, care vrea să elaboreze o lucrare de istorie, îl constituie și materialele traduse din limba rusă de către Institutul de studii romîno-sovietice². În ceea ce privește izvoarele istorice editate — documentare sau narative — cercetătorul este obligat să folosească cele mai noi ediții critice, întocmite după metodele științifice acceptate de specialiști; de asemenea, cînd consultă, pentru documentare, și opere istorice sau literare mai vechi este necesar să fie utilizată ultima ediție a acestora, fiind cea mai completă.

Majoritatea documentelor, privind îndeosebi istoria modernă și contemporană, sînt însă nepublicate. Ele se găsesc în diverse fonduri arhivistice, atît în capitală cît și în provincie. Multe fapte mărețe din trecutul de luptă al poporului nostru pentru o viață mai bună nu au fost scoase încă la lumină. Suferințele maselor populare — de la sate și orașe — și acțiunile lor împotriva regimului burghezo-moșieresc nu sînt cunoscute în toată amploarea lor. Vechea istoriografie și presa, aservită claselor dominante, nu aveau interesul să dea în vileag rădăcinile orînduirilor nedrepte. De aceea unele aspecte ale luptei de clasă și în special o serie de mișcări locale pot fi cunoscute numai în urma cercetării materialelor de arhivă; descoperirea și valorificarea lor constituie o sarcină de seamă a membrilor Societății de științe istorice și filologice.

Aproape că nu există centre raionale sau regionale ale căror arhive locale, — necercetate sau cercetate numai parțial — să nu poată constitui izvoare nesecate pentru abordarea unor teme de istorie locală.

Fixîndu-se asupra unei perioade, cercetătorul, pasionat de studiul trecutului, — după ce s-a documentat suficient asupra ei, prin studierea lucrărilor publicate referitoare la perioada, și eventual la problema aleasă — trebuie să parcurgă apoi fondurile de arhivă existente în localitate pentru anii ce-l interesează.

Este necesar să subliniem că cercetătorul unei probleme de istorie locală trebuie să cunoască temeinic istoria patriei și în mod deosebit epoca în care se încadrează problema abordată. În prealabil, pentru facilitarea cercetărilor, se impune consultarea cataloagelor pe fonduri, a fișelor de inventariere a dosarelor; procedîndu-se astfel se va evita parcurgerea dosarelor neimportante.

În genere aproape în fiecare localitate, fostă reședință de județ, se găsesc — complete sau incomplete — fondurile prefecturilor, preturilor, comunelor, ale camerelor agricole, ale camerei de instruire și comerț, ale primăriei orașului, ale tribunalului etc. Uneori se găsesc importante arhive ale unor întreprinderi industriale, bănci, cooperative, instituții de cultură, școli etc.

¹ *Bibliografia Republicii Populare Romîne*. Cărți, albume, hărți, note muzicale, Biblioteca Centrală de Stat, București, 1957—1961 (apare bilunar); *Bibliografia periodicilor din Republica Populară Romînă*. Biblioteca Centrală de Stat, București, 1957—1961 (apare bilunar).

² Indice bibliografic al principalelor materiale științifice sovietice, traduse de Institutul de studii romîno-sovietic, 1947—1954, București, 1957, 536 pag.

Toate acestea permit abordarea unor teme de istorie locală privind fie luptele revendicative ale muncitorimii și țărănimii, fie dezvoltarea social-economică sau culturală a regiunii respective. Subiectele vor fi alese, bineînțeles, în funcție de materialul găsit. De exemplu, în fondurile prefecturilor, pentru sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, se află foarte multe materiale referitoare la relațiile agrare, la odioasele invoieli agricole, la pauperizarea țărănimii. Există apoi mii de cereri ale învățătorilor din mediul rural prin care aceștia — arătând situația de mizerie în care trăiesc — solicită majorarea salariilor. Uneori — arată documentele — învățătorii sătești nu erau plătiți pe 6—10 luni în urmă, iar alteori, din salariul lor de mizerie erau nevoiți să suporte și reparațiile necesare școlilor, deoarece autoritățile comunale sau județene nu asigurau nici condițiile minime pentru dezvoltarea învățământului rural¹. Guvernanții erau interesați ca masele populare să fie ținute cât mai departe de cultură, îmbăfșite de misticism, pentru a nu-și cunoaște drepturile (nici acele recunoscute de constituția burgheză), pentru a nu se ridica la luptă. În multe comune existau câte 2—3 preoți, în schimb nu era nici un învățător, nu exista nici o școală. O perioadă puțin cercetată, pe planul istoriei locale, continuă să fie perioada dintre cele două războaie mondiale, deși pentru acești ani există aproape pretutindeni arhive bogate care pot oferi cercetătorilor satisfacția întocmirii unor lucrări interesante. Dezvoltarea multilaterală a tuturor regiunilor țării, procesul industrializării socialiste, procesul transformării socialiste a agriculturii etc., sînt de asemenea probleme ce așteaptă o cercetare monografică atentă.

Studierea epocii contemporane este o sarcină mereu actuală: cercetătorul — bazîndu-se pe numeroasele izvoare istorice — are posibilitatea să prezinte critic aspecte ale exploatării maselor muncitoare în trecut, stadiul înapoiat al industriei și agriculturii, sabotarea învățămîntului, și îndeosebi a celui rural de către foștii guvernanți, sau să oglindească în contrast cu situația grea dinaintea eliberării, transformările revoluționare petrecute în țara noastră după 23 August 1944. Cercetarea istoriei contemporane constituie prin excelență o permanentă școală politică pentru autor; ea îi înlesnește ridicarea neconținută a nivelului cunoștințelor sale ideologice, îl învață să desprindă esențialul, veriga principală dintr-un conglomerat de fapte, îl educă din punct de vedere politic ajutîndu-l să devină un activist de seamă al frontului ideologic.

* * *

Pentru adunarea materialului din izvoarele și lucrările istorice se extrag, prin sistemul fișării, informațiile privind problema în studiu. Cel mai practic și mai uzitat procedeu, folosit în acest sens, este al fișelor mobile, potrivit căruia pe o fișă mică (de un sfert de coală) se trece numai o singură chestiune, o singură idee. Pe fișă se poate re-

¹ Vezi: Arh. St. Buc. fond Min. Instrucțiunii și fond Min. de Interne; Arh. St. Iași, fond Prefectura Iași; Arh. St. Botoșani, fond Prefectura Botoșani; Arh. St. Craiova, fond Prefectura Dolj etc.

zuma un document, sau se pot copia întocmai pasajile mai edificatoare din text. Este însă absolut obligatoriu să se treacă, fie la începutul fie la sfârșitul fișei, indicarea exactă și completă a sursei. Atunci când cercetătorul consideră că anumite documente inedite sînt foarte importante, el le poate copia și integral, pe coli de hirtie, pentru a le folosi la redactarea lucrării, sau a le reda ca anexă. După adunarea întregului material din arhive și biblioteci, fișele se clasează pe probleme, pe subdiviziuni, în funcție de planul lucrării.

În mod practic, uneori, nu se poate cunoaște și aduna toată informația existentă privind o problemă în cercetare. Informația esențială, pe baza căreia cercetătorul va clădi concluziile sale, ce trebuie să se desprindă în mod logic, neforțat, din conținutul lucrării, este însă absolut indispensabilă.

Lucrările clasicele marxism-leninismului constituie modele inegalabile de cercetare științifică bazată pe studierea unui imens material documentar, pe toate cuceririle științei din epoca respectivă. Lenin a subliniat în repetate rînduri că nu se poate concepe o cercetare științifică fără o temelie bogată de fapte: „trebuie să luăm nu fapte răzlețe, ci întreg ansamblul faptelor referitoare la problema analizată, fără nici o excepție, căci altminteri se va naște în mod inevitabil... o bănuială cu totul legitimă că faptele au fost alese sau triate arbitrar, că în locul conexiunii și interdependenței obiective a fenomenelor istorice în ansamblul lor, este servită o cîrpăceală subiectivă”¹.

Sărăcia de izvoare duce la o tratare neștiințifică, la concluzii cu caracter subiectiv, ce adesea contravin adevărului istoric. Unele din lucrările trimise spre publicare Societății, de către filialele sale, au fost necorespunzătoare atît în ceea ce privește documentarea cît și interpretarea materialului factic. De pildă, într-o lucrare cu privire la rolul lui Gh. Magheru și al familiei sale în revoluția din 1848 din Țara Românească, autorii, bazîndu-se pe o informație incompletă, necunoscînd rezultatele la care au ajuns cercetările anterioare în legătură cu tema abordată și neaplicînd în mod consecvent principiile materialismului istoric privind rolul personalității și al maselor în făurirea istoriei, au supraapreciat activitatea revoluționară a lui Gh. Magheru, lăsînd impresia că el a avut rolul hotărîtor în desfășurarea evenimentelor de la 1848, umbrînd activitatea celorlalți revoluționari și rolul maselor populare. După ce au descris evenimentele de la Islaz, autorii ajung la următoarea concluzie: „Deci numai datorită lui Gh. Magheru scînteia revoluției s-a produs și de aici s-a întins apoi în toată Țara Românească”. În tot cuprinsul lucrării autorii elogiază activitatea lui Gh. Magheru chiar și acțiunile sale de după revoluție, fără nici un fel de rezervă, fără a-i releva limitele determinate de interesele sale de clasă. Desigur nu ne este permis să subapreciem rolul său progresist în cadrul revoluției de la 1848, să nu subliniem meritele sale deosebite, însă în aceeași măsură nu ne este îngăduit să supraapreciem personalitatea sa, acți-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, pag. 270.

vitătea sa revoluționară, neglijînd rolul maselor; nu ne este însă în-găduit să trecem sub tăcere nici faptele care ni-l dezvăluie și sub alt aspect, apropiindu-l de clasa din care făcea parte. Întrucît am ales această lucrare pentru a face exemplificări concrete, vom mai releva încă o deficiență care-i subminează caracterul științific. Autorii lucrării au ajuns la unele concluzii sprijinindu-se pe supoziții și deducții, cităm: „Gh. Magheru a avut legătură strînsă cu N. Bălcescu, conducătorul acestei revoluții... și atunci nu mai încapă nici o îndoială asupra calității de membru în societatea «Frăția» a lui Gh. Magheru”.

În cercetarea științifică a vieții sociale nu este admis ca istoricii să se sprijine în formularea concluziilor pe supoziții și deducții, ci numai pe fapte și date exacte ce nu pot fi contestate. „Fapte exacte, fapte incontestabile — arată Lenin — iată ce este deosebit de necesar, dacă vrem serios să ajungem să înțelegem clar o problemă complexă și grea”¹.

Bogăția și exactitatea materialului factual nu este singura condiție ce asigură succesul unei cercetări cu adevărat științifice. Adunînd un vast material factual, cercetătorul *nu trebuie* să folosească spre exemplificare, în text, *orice* informație găsită. Informațiile și datele trebuie selectate cu multă exigență, eliminîndu-se tot ceea ce constituie balast și păstrîndu-se numai cele mai concludente, mai convingătoare, deoarece folosind necritic tot materialul informativ adunat, acesta va umbri faptele semnificative care se vor ineca în noianul factologic și cititorul va urmări cu greu ideile esențiale; trebuie păstrate, spre ilustrare, numai acele date care se referă în mod nemijlocit la aspectele de bază ale lucrării.

Mai există cercetători care, copleșiți fiind de informațiile culese din izvoare, sînt dominați de acestea și nu reușesc să le „înfrunte”, să le supună unei selecții riguroase și să le interpreteze în spirit critic, marxist. Această „ploconire” în fața materialului factual duce în mod incontestabil la interpretarea obiectivistă a fenomenelor sociale. Alți cercetători, în urma unei documentări insuficient de temeinice, ajungînd în posesia unui material informativ, în aparență complet, (fiind satisfăcuți de cantitatea și nu de valoarea știrilor și datelor culese, uneori rupte în mod arbitrar, nejustificat, din contextul lor) încearcă — însă, desigur, nu reușesc — să elucideze problema abordată, să ajungă la concluzii personale valabile. Folosirea neștiințifică a izvoarelor, prin adunarea de fapte răzlețe, lipsite de semnificație sau utilizarea unor informații smulse arbitrar din ansamblul viu din care fac parte, prin aprecierea necritică a materialului factual, numai în aparență bogat și complet, dar necaracterizat marxist, partinic, duce, în chip firesc, la aprecieri greșite ale proceselor și evenimentelor istorice².

Multe lucrări de istorie trimise spre publicare Societății, deși conțineau unele date prețioase, n-au putut vedea lumina tiparului întrucît nu erau redactate științific, materialul informativ fiind prezentat într-o

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, pag. 270.

² E. Stănescu, Din indicațiile metodologice ale lui V. I. Lenin cu privire la cercetarea marxistă a istoriei, în „Studii”, nr. 2/1960, pag. 32.

formă brută, neprelucrat în suficientă măsură. Societatea a primit și unele materiale — ce-i drept puține la număr — bazate pe compilații din diferite alte lucrări, fără nici o contribuție personală a autorilor. Precizăm că plagiatul este incompatibil cu munca de cercetare, cu probitatea științifică, caracteristică istoricului marxist.

* * *

Pentru utilizarea științifică a izvoarelor istorice, care nu rareori se contrazic sau au fost falsificate — în mod intenționat sau întâmplător — este absolut necesar ca acestea să fie supuse unui examen critic. În aprecierea izvoarelor, fie documentare, fie narrative, se folosește atât critica externă cât și cea internă. Critica externă se ocupă de analiza elementelor exterioare ale documentului: materialul pe care a fost scris, cerneala, scrierea, adaosuri, ștersături, formatul, pecetea etc. conchizând asupra autenticității materiale a izvorului cercetat. Critica internă se referă la analiza elementelor interioare ale documentului: limba, emițătorul, împrejurările istorice în care a fost scris, poziția de clasă a scriitorului, felul în care știrile date corespund realității. Documentul trebuie comparat și confruntat, din punct de vedere al informațiilor, cu alte materiale ale epocii pentru a se stabili veracitatea informațiilor ce le conține. Dacă se folosesc izvoare narrative, scopul principal al analizei critice constă în verificarea autenticității informațiilor furnizate și a interpretării date evenimentelor de către autor. Se impune a studia problemele legate de geneza acestor izvoare: persoana cronicarului, a autorului de memorii, stabilirea cauzelor care au dus la apariția lor, scopul urmărit de autor, condițiile în care au fost elaborate etc. Memoriile îndeosebi, pot fi folosite în măsura în care ele completează izvoarele existente aducând elemente, aspecte și informații noi. Ele nu trebuie ocolite pentru că permit adesea reconstituirea unor verigi absente din lanțul de știri, fapte și evenimente, ce ne sînt cunoscute din cercetarea documentelor. Precizăm însă că mărturiile orale, făcute despre evenimente petrecute cu zeci de ani în urmă, neavînd valoare de documente istorice, nu pot fi utilizate decît ca surse secundare pentru completarea unor informații.

Subliniem că în folosirea tuturor izvoarelor documentare trebuie să avem în vedere, în permanență, poziția de clasă, orientarea politică și ideologică a celor care au întocmit aceste izvoare, fie ei oameni politici sau de afaceri, funcționari de stat sau simpli particulari. Este evident că majoritatea actelor emenate de la organele de stat, în întreaga perioadă anterioară lui 23 August 1944, au fost redactate în spiritul intereselor claselor exploatare, servindu-le în mod nemijlocit, indiferent dacă cei care le întocmeau erau conștienți sau nu de acest lucru. Marxism-leninismul arată că există o ideologie dominantă și aceasta aparține clasei dominante. Pentru epoca modernă și contemporană, constatăm de pildă că, datorită poziției conducătoare în economie și viața politică, burghezia și moșierimea au imprimat concepțiile lor funcționarilor publici de toate gradele; și tocmai acești funcționari au redactat majoritatea actelor de interes public, aflate azi în arhivele de stat sau în arhivele dife-

ritelor instituții, întreprinderi, asociații profesionale cu caracter oficial etc.

* * *

Încă înainte de a trece la strângerea și cercetarea critică a documentelor, autorul își face o schiță de plan, generală și sumară, apoi, chiar în timpul adunării materialului factual, își întocmește o tematică succintă care îi servește drept criteriu de adunare și selecționare a materialului necesar. Pe măsură ce materialul este adunat și prelucrat, planul se completează și se definitivează, iar tematica problemei cercetate se adâncește cu idei și aspecte noi care se vor dezvolta în cadrul lucrării. Planul trebuie elaborat și definitivat în funcție de cerințele tratării subiectului propus și de materialul adunat din arhive și biblioteci; el trebuie să fie real, să includă numai probleme care pot fi tratate și rezolvate pe baza documentelor ce le avem la dispoziție.

Orice plan cuprinde o introducere, tratarea propriu-zisă și încheierea. La o lucrare monografică în introducere se arată importanța subiectului ales, se prezintă istoriografia problemei, justificarea elaborării lucrării, prin materialele noi aduse în discuție, metoda de lucru, greutățile de documentare și rezolvare a problemelor elaborate. Cuprinsul (tratarea) este împărțit în mai multe capitole, subcapitole și paragrafe, pe probleme, în cadrul cărora materialul trebuie organizat după criteriul cronologic. Concluziile (încheierea) trebuie să înfățișeze rezultatele de bază ale cercetării, generalizarea lor și importanța ce o prezintă pentru dezvoltarea științei istorice. Monografia poate avea și o anexă de documente mai importante, statistici, tabele, planuri, hărți, fotocopii și bibliografie. Este însă necesar să conțină — pentru a ușura munca viitorilor cercetători ai problemei — cel puțin un indice de nume și localități, dacă nu un indice de materii. Titlul lucrării trebuie să acopere exact conținutul ei. De asemenea titlurile capitolelor și subcapitolelor trebuie să oglindescă planul lucrării, criteriile care au determinat acest plan; între titluri și cuprinsul capitolelor respective este necesar să existe o strictă concordanță, în așa fel ca tratarea să nu depășească limitele în timp și în spațiu indicate de titluri și subtitluri.

Pentru ca îndrumările noastre să fie mai concrete vom da un exemplu de cercetare monografică a unui eveniment. Pentru întocmirea unei lucrări despre răscoala țăranilor din 1888 de pildă este necesar să se studieze mai întâi stadiul și rezultatul cercetărilor în această problemă. Se constată că, propriu-zis despre răscoală s-au scris numai două broșuri de către N. Vrăbiescu¹ și A. Beldiman² și că autorii lor — ambii politicieni, nu istorici — au prezentat tendențios lucrurile: unul de pe poziția partidului conservator, iar celălalt de pe poziția partidului liberal.

¹ N. Vrăbiescu, *Răscoala din 1888*, București, 1888.

² A. Beldiman, *O crimă de stat. Răscoala sătenilor din primăvara anului 1888*, București, 1889.

Ambii au diminuat amploarea răscoalei, căutînd totodată să justifice sîngeroasa represiune a țărănilor. După întocmirea unui plan schematic, se studiază apoi informațiile din presa vremii, din Dezbaterile parlamentare, din volumul de documente publicat în 1950¹, și din fondurile arhivistice. Informațiile se întregesc cu referiri succinte din lucrările generale de sinteză și cu izvoarele narative. Pentru a se putea analiza în adîncime cauzele răscoalei, este necesară cercetarea materialului referitor la chestiunea țărănească începînd cu anul 1864. Adunîndu-se și prelucrîndu-se un bogat material documentar, din care reiese că răscoala a avut o amploare mult mai mare decît cea atribuită de vechea istoriografie, se trece la întocmirea unui plan definitiv și a unei tematici lărgite. Planul este bine să fie alcătuit în felul următor: în introducere, pe lîngă importanța subiectului ales, se va arăta istoriografia problemei și izvoarele documentare noi care atestă faptul că răscoala din 1888 s-a extîns în majoritatea județelor din țară. Cuprinsul va fi împărțit în șapte capitole: I. Situația economică, socială și politică a țărănimii după reforma agrară din 1864; II. Frămîntări și nemulțumiri țărănești în deceniul anterior anului 1888, expresie a accentuării exploatării (din aceste două capitole vor reieși cauzele răscoalei care vor fi precizate la începutul capitolului următor); III. Izbucnirea și desfășurarea răscoalei în Muntenia; IV. Mișcările țărănești din Moldova; V. Revendicări și forme de luptă folosite de țărani; VI. Represiunea răscoalei; VII. Atitudinea cercurilor muncitorești și a opiniei publice față de răscoală. În încheiere se vor trage concluziile și se vor arăta urmările și învățămintele răscoalei. Poate urma de asemenea o anexă cu documente mai importante, un indice și lista lucrărilor și colecțiilor utilizate.

* * *

După adunarea, verificarea și studierea critică a izvoarelor, fișele informative sau rezumative se selecționează și se împart pe capitole și subcapitole trecîndu-se la redactarea propriu-zisă a lucrării.

Pentru stabilirea adevărului istoric fiind necesară o documentare cît mai bogată, adeseori informația se completează și în decursul redactării. Numai analizînd — prin prisma materialismului istoric — și prelucrînd tot materialul de bibliotecă și arhivă, în problema ce o tratăm, putem redacta un text, ce oglindește în mod fidel realitatea istorică, în care înlănțuirea logică a ideilor să fie bazată pe o argumentare convingătoare. Fiecare afirmație mai puțin cunoscută din text va trebui să aibă sursa exactă în subsolul paginii, pentru ca cititorul să aibă posibilitatea de a controla veracitatea afirmațiilor și interpretărilor făcute.

Dacă autorul consideră că anumite expresii sau fraze dintr-un document sînt mai plastice, mai convingătoare, le poate încadra în text — bineînțeles între ghilimele — sub formă de citate, păstrînd însă coherența și claritatea ideilor din expunere. Nu-i recomandabil abuzul de citate și cu atît mai puțin expunerea de fragmente lungi sau de docu-

¹ Documente privind răscoala țărănilor din 1888, îngrijite de M. Roller.

mente integrale în textul lucrării. E necesar ca citatele reproduse în text să fie cit mai scurte — o frază maximum două și numai dacă sînt edificatoare. Ideea că documentele vorbesc de la sine nu are o bază științifică. În textul unei lucrări vorbește autorul, în sensul ideilor impuse de analiza serioasă a tuturor materialelor folosite și nu fragmentele sau parafrazările documentelor.

Textul trebuie să fie cit mai bine sistematizat, cit mai cursiv, și mai atrăgător, din punct de vedere a formei, nu îngreuiat de citate lungi sau amănunte factologice ne semnificative. În cazul cînd autorul conchide că un citat mai lung, dintr-un document inedit, este convingător pentru susținerea unei anumite teze, el îl poate reproduce în subsol, pentru a nu îngreua conținutul și argumentarea clară a ideilor expuse. Orice afirmație trebuie să se întemeieze pe o dovadă concludentă, pe un document autentic. Cînd documentele lipsesc sau nu sînt concludente, atunci rezultatele cercetării trebuie prezentate sub formă de ipoteze.

În cercetarea și interpretarea materialelor documentare nu este permis să pornim de la anumite idei și teze preconcepute. Unii autori încearcă să sprijine asemenea idei prin tot felul de informații, date, presupuneri și argumente forțate, numai pentru a ajunge la concluziile cerute de tezele aprioric formulate. O asemenea interpretare arbitrară duce la concluzii ce nu au fundament științific și pot fi oricînd doborîte. Singură analiza multilaterală și interpretarea marxistă, a tuturor informațiilor documentare, ne dau certitudinea unor cercetări serioase. Numai în felul acesta concluziile, la care vom ajunge, vor fi o oglindă fidelă a realității și totodată o contribuție la dezvoltarea științei istorice.

Am arătat, mai sus, că pentru orice informație necunoscută sau citat folosit este absolut necesar să se dea sursa exactă în subsolul paginii. Aceste trimiteri, împreună cu alte note, informații, descrieri de documente, explicații de expresii sau fraze neinteligibile etc. alcătuiesc așa-numitul „aparat critic“. Aparatul critic este necesar să figureze în subsolul fiecărei pagini și nu la sfîrșitul lucrării, cum procedează unii autori. Trimiterile la sursă trebuie să fie complete, cel puțin cînd se fac pentru prima dată. Cînd se folosește, de pildă, o lucrare istorică se indică în subsolul paginii respective: autorul, titlul lucrării, ediția, locul și data apariției, volumul și pagina. Pentru un ziar: titlul, ziua, luna și anul cotidianului (sau eventual numărul) ce ne oferă informația; pentru materialele inedite: arhiva, fondul, pachetul sau dosarul și folio sau pagina: (de ex. Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Adm., dos 5003/1877, f. 10; sau Arh. St. Craiova, fond. Prefectura Dolj, serv. adm., dos. 150/1888, f. 25). Dacă o trimitere la o colecție este prea lungă se poate da integral cînd se folosește pentru prima dată, iar apoi sub formă prescurtată. În caz că folosim o singură lucrare a unui autor este permis — în mod convențional — s-o cităm cu titlul integral la început, iar apoi să dăm numai numele autorului, iar în locul lucrării să trecem „op. cit.“ p. x, y. După același procedeu, în cazul unei culegeri tre-

cem, cînd se repetă „loc. cit.“, p. etc. Cînd trimiterele pe o pagină se sîcced, pentru a nu repeta, în practica redacțională se folosește „Ibidem“ (= tot de acolo), p. x, y., iar cînd se folosește succesiv o altă lucrare a aceluiași autor se trece „Idem“ (= același) menționîndu-se titlul noii lucrări. În cazul cînd autorii prescurtează trimiterele este necesar să fie consecvenți în decursul întregii lucrări.

Aparatul critic este absolut necesar oricărei lucrări de cercetare științifică, fără el, fără posibilitatea de control, nu putem avea siguranța temeiniciei izvoarelor, implicit a ideilor expuse. Exactitatea surselor documentare trebuie verificată continuu în procesul elaborării unei lucrări și mai ales înainte de a o da la tipar.

Deși în referatul de față ne-am propus să prezentăm numai anumite aspecte ale complexe probleme privind munca de cercetare și creație științifică în domeniul istoriei, credem că indicațiile și îndrumările date vor contribui la ridicarea nivelului general al acestei munci dificile; sîntem convinși că membrii filialelor noastre vor reuși să scoată la lumină și să valorifice, într-o măsură mai largă, interesante materiale documentare ce le stau la dispoziție pe plan local, că vor ajunge, pe baza lor, la rezultate științifice importante, care vor îmbogăți, în mod substanțial, istoria patriei noastre.